

İNSÂN

﴿ ٧٦ ﴾ سُورَةُ الْإِنْسَانِ

Sûrei İnsan, Sûrei Dehir, Sûrei Ebrar, Sûrei, Emşac, «Hel etâ» Sûresi dahi denilen bu Sûrei celîle

Mücahid ve Katâde rivayetlerinde medenî denilmiştir. Hasen ve İkrime dahi Medenî olduğunu ve ancak «

وَلَا تُطِيعُ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا» bir âyetinin Mekkî bulunduğunu söylemişler, lâkin

çokları hepsi Mekkî demişlerdir. Zemahşerî, Razî, Beyzavî, Ebüssüud, nisaborî hep Mekkî olduğunu

kaydetmişler, Ebu Hayyan da buna cumhur kavli demiştir. Âlûsî derki İbni Âdilden cumhura göre alelittak

medenî olduğu menkuldür. Şi'a da Medenî olduğuna kail olmuşlardır.

Âyetleri - Bilâ hılâf otuz birdir.

Kelimeleri - İki yüz kırk.

Harfleri - Bin elli üç.

Fasılası - Yalnız ۱ harfidir.

Sûrei Kıyame, Kıyamet ve ölüm ahvalini beyan ile başlamış, insanın mükellefiyeti, hayatı ile gayesinin ebedî hayat olduğunu anlatmak üzere ölümlerin ihyasına kudreti isbat ile hitam bulmuştu. Bu Sûre de insanın mebd'e'i hılkati ve hikmeti tekâmülüyle sa'yi beşerin fevâidini göstermek üzere o hayatı, o hatime ve gayeyi tevziyh edecektir.

Sh:»5489

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
﴿۱﴾ هَلْ اَتٰی عَلٰی الْاِنْسَانِ حِیْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ یَكُنْ شَیْئًا
مَّذْکُورًا ﴿۲﴾ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَّبْتَلِیْهِ
فَجَعَلْنَاهُ سَمِیْعًا بَصِیْرًا ﴿۳﴾ اِنَّا هَدٰیْنَاهُ السَّبِیْلَ اِمَّا شَاکِرًا
وَ اِمَّا کَفُورًا ﴿۴﴾ اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْکٰفِرِیْنَ سَلَاسِلًا وَاَغْلَالًا

وَسَعِيرًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا
 كَافُورًا ﴿٦﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا
 ﴿٧﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٨﴾
 وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٩﴾ إِنَّمَا
 نَطْعِمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لِأَنرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ﴿١٠﴾ إِنَّا
 نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١١﴾ فَوَقَّيْهِمُ اللَّهَ شَرًّا
 ذَلِكَ الْيَوْمَ وَلَقَّيْهِمُ نَضْرَةَ وَسْرُورًا ﴿١٢﴾ وَجَزَيْهِمُ بِمَا صَبَرُوا
 جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٣﴾ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا
 شَمْسًا وَلَا زَمَهْرِيرًا ﴿١٤﴾

Sh:»5490

﴿١٤﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ قُطُوفُهَا تَذَلِيلًا ﴿١٥﴾
 وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِانِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ﴿١٦﴾
 قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٧﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا
 كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٨﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا

﴿١٩﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ
لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا
كَبِيرًا ﴿٢١﴾ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا
أَسْوَرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَّيَهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَذَا
كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٣﴾

Meali Şerifi

Fil'hakika geldi insan üzerine dehirden bir müddet o anılır bir şey olmadı 1 Çünkü biz yarattık o insanı

bir takım katgılarla mezcedilmiş (emşac) bir nutfeden, evire çevire mübtelâ kılmak üzerede onu bir semî

basîr yaptık 2 Her halde biz ona yolu gösterdik, ister şâkir olsun ister nankör kâfir 3 Çünkü biz, kâfirler için,

zincirler, tomruklar, bir de Seıyr hazırladık 4 Haberiniz olsun ebrar (hayır sabihi iyi insanlar) öyle dolgun bir

kadehten içeceklerdir ki mizacı olmuştur kâfur 5 Bir çeşme, ondan Allahın kulları içer, güzel, yollar açarak

akıtırlar onu akıtırlar 6 Adaklarını yerine getirirler ve şerri

Sh:»5491

salgın olan bir günden korkarlar 7 Miskîne, yetîme, esire seve seve yemek yedirirler 8 Size ancak
"livechillâh" it'am ediyoruz, sizden ne bir karşılık isteriz ne de bir teşekkür 9 Çünkü biz rabbımızdan
korkarız, bir suratsız kara günden (derler) 10 Allah da onları o günün şerrinden korur ve kendilerini bir
parlaklıkla bir sürûre indirir 11 Ve sabırlarına mukabil onlara bir Cennet ve bir harîr verir 12 Orada erikeler
üzerine dayanmışlardır ne Güneş görürler onlarda ne de zemherîr 13 Üzerlerine o Cennet gölgeleri
sarkmış ve devşirimleri mebzûl mebzûl önlerine konmuştur 14 Hem dolaşılır üzerlerine gümüşten kaplar ve
küpelerle ki billûrlar 15 Gümüşten billûrlar, onları türlü türlü biçime koymuşlardır 16 Ve orada bir kadeh
sunulur ki katgısı olmuştur zencefil 17 Bir çeşme ki denir selsebîl 18 Ve dolanır etraflarına muhalled
evlâdlar, görünce onları sanırsın saçılmış inciler 19 Ve gördüğün zaman orada bir na'ım ve pek büyük bir
mülk görürsün 20 Üstlerinde bir sündüs esvab yem yeşil ve kalın istebrak, gümüşten bileziklerle
süslenmişler, rabları onlara bir şarabı tahûr sonmaktadır 21 Şöyle diye ki işte bu sizin bir mükâfatınızdı,
sa'yiniz meşkûr oldu 22

1. ﴿هَلْ أَتَى﴾ - HEL, istifham harflerinde olmakla beraber ba'zan «

﴿قَدْ﴾ gibi « مَا » ma'nasında nefiy, ba'zan da burada olduğu gibi « هَلْ هَذَا إِلَّا بَشْرٌ »

ma'nasında isbat yerinde kullanılır. Müfessirîn burada ve « هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ »

de « قَدْ » ma'nasında olduğunu söylemişlerdir. Bunun iki vechi vardır.

BİRİSİ, hel aslında « قَدْ » ma'nasına tahkik veya takrib için olmaktadırki hakikaten geldi yâhud yaklaştı

geldi demek olur.

BİRİSİ de istifhamı takrîrî olmak suretiyle geldimi geldi «geldiyal!» diye aynî ma'nayı ifade etmesidir.

Bununla insan hılkatinin tekvin tarihinde te'ehhürü tahkik ve takrir olunmuşturki sonra da bunun hikmeti

derece derece terbiye ve ıstıfa ile tekemmül ettirilerek mebde' ve

Sh:»5492

gayeyi anlayacak ma'rifetullah ile sirri teklîfe kabil bir hale getirilerek kendi şuur ve gayretiyle ileri doğru

daha yüksek bir hayata ıstıfa için Sûrei Mülkün başında geçtiği üzere imtihan ve ibtilâ meydanına sevk

olduğu anlatılacak, ve şükürünü bilmeyip bu vazîfeden kaçınmak için kâfirlik edenlerin felâketleriyle şükürünü

bilip vazîfelerini yapan ebrarın temiz ruhları ve tarzı mesaiyeri ve anın semeresi olarak Âhirette irdikleri

hayatın zevkleri tasvir oluncaktır. ﴿عَلَى الْإِنْسَانِ﴾ İnsan üzerine - burada insandan murad

Âdem, veya Benî Âdem diyen kaviller varsa da zâhir olan Âdem ve Benî Âdem hepsine şamil olan cinsi

insandır. Ve hüküm, her ferdi hakkında sadıktır. ﴿حِينَ مِنَ الدَّهْرِ﴾ Dehirden bir hîn -

EDDEHR, Sûrei Câsiyede de geçtiği gibi Râgıbın beyanı vechile aslı ma'nasında âlemin vücudunun mebde'inden inkızasına kadar bütün müddeti, ya'ni zamanı küll demektir. Ve burada bu ma'hayadır. Gayımuayyen uzun zamanlara da itlak olunur. Zaman ise bunun hılâfına olarak az müddete de çok müddete de denir. Ya'ni zaman silsilelerinin yekûnuna da parçalarına da zaman denildiği halde asıl dehir vahid olan külle ve ba'zan da büyük kısımlarına denir. Meselâ bir saat, birgün, bir ay müddete zaman denir, dehir denilmez ve bundan dolayı Fıkıhta yemîn mes'elelerinde dehrin ma'rife ve nekire hallerindeki ma'nalarının ekallini ta'yin hususunda Ashabın ve müctehidînin ihtilâfları olmuştur. İmamı a'zam nekire olan dehrin ekalli ma'nasını ta'yinde tevakkuf etmiş « لَا أَدْرِ » demiştir.

HÎN, zamandan, az veya çok mahdûd bir müddete denilir. Külle itlak edilmez, vakit gibi cüz'e itlak edilir.

Burada dehrin mebde'i olan hilkatı âlem ile insanın hilkatı hadleriyle mahdûddur. Nekire olması ise

haddizatında

Sh:»5493

mahdud olmakla beraber insana nazaran mikdarının mechûl olduğuna işarettir. Ya'ni şu muhakkak ki

insan cinsi âlemin hılkatinden hayli müddet sonra yaratılmıştır. Âlemin hılkatiyle başlayan dehirden, insan

cinsinin yaratılmasına kadar sizin için mechûl ve maamafih bu iki hadd ile mahdûd bir müddet cereyan

etmiş, insana doğru gelmiştir. O haldeki ﴿لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا﴾ o müddet zarfından

insan anılır, bu nam ile tanınır bir şey olmamıştır. - Bu cümle insandan hal yâhud «hîn» in sıfatıdır. Ve nefiy

kayde müteveccihdir. Hiç bir şey olmamış değil, mezkûr bir şey olmamıştır. Mezkûr, hem kesr ile zikirden

hem de zamm ile zükürden olabilir. Aslı ma'na mücerred insan lâfzının söylenmesi değil, bununla kasd

olunan mefhum ve medlûl olduğu için mazmumdan olmak daha ma'kuldür. Maamafih meksûr da bundan

eamdır. Ya'ni insan namiyle anılan, anlaşılın insanlık mahiyetiyle düşünülen bir şey olmamış, bugün

insan unvaniyle tesavvur olunup zikorulunan cins vücud bulmamıştı, ancak insan unvaniyle tanınmayan bir

şey olmuştu. Bidayetinde ilk maddeleri olan anasır, meadin, sonra onlardan tavır tavır yaratılıp mütevassıt

maddeleri olan nebatî hayvanî gıdalar «سُلَالَةٌ مِنْ طِينٍ» sonra onlardan süzülen ve yakın

maddesi olan nutfeye doğru peyderpey etvar ve meratib içinde gelen bir şey olmuş, lâkin insan diye

mezkûr olan şey olmamıştı. Hâkikat insanın her ferdi gibi cinsi de kadîm değildir, hâdistir. Hem dehrin

başlangıcından, âlemin hılkatinden çok sonra vücade gelmiştir. Niçin öyle olmuş da daha evvel olmamış?

2. ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ﴾ - Çünkü insanı biz şöyle yarattık: - Ya'ni o kendi kendine, kendi

keyfine göre olmadı, basit ve mahdûd bir mertebede mühmel olarak kalmak için de yaratılmadı, şu vechile

yaratıldı ﴿مِنْ نُطْفَةٍ﴾ bir nutfeden - Râgıbın beyan ettiği üzere nutfe esasen

Sh:»5494

safî suya denir. Erkeğin suyuna da nutfe denilmiştir. Urfta nutfe ile menî müteradif gibi addedilmiştir. Lâkin

Sûrei Kıyamenin âhirinde de geçtiği vechile Kur'anda «نُطْفَةٌ مِنْ مَنِيِّ يَمَنِى» diye nutfenin

menîden bir cüz olduğu ifade olunmuş «لَيْسَ مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ» hadîsi

şerifinde de külli ifradî ile min külli mâ'in değil, külli mecmu'î ile minküllilmai buyurulmuş olmasından

veledin husule geldiği o suyun, mecmuimâ olan bütün bir menî değil, onun bir cüz'ünden ibaret olduğu

anlatılmış bulunduğundan nutfe, menîden bir cüz olan halis tohumun adı olduğu anlaşılır. Sonra insan

cinsinin bir nutfeden yaratılmış olmasının zâhiri Âdem'in de bir nutfeden yaratılmış olduğunu ifade eder. Şu

kadarki o nutfenin bir insandan gelmemiş olmasını istilzam eyler, «

﴿مِنْ طِينٍ﴾ . ﴿مِنْ سُلَالَةٍ﴾ » de bu olmak gerektir. Gerçi «خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ»

» ile Âdemin buradan istisnasına da istidlâl edilebilir. Lâkin «

﴿مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ . ﴿ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ » gibi diğer

âyetler, türabdan, tîynden hılkatin mebde' i'tibariyle olduğunu gösterdiği gibi «

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ . ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ﴾ » gibi umuma hitab eden

âyetlerde mebde' noktai nazarından bunların bütün insanlar hakkında sadık olduğunu anlattığından

Âdemin bir insan ile mesbuk olmıyan bir nutfeden yaratılmış olmasına münafi olmıyacağı cihetle «

﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾ » de olduğu gibi burada da cins mebdei

olarak vârid olan « مِنْ نُطْفَةٍ » ıtlakından hiç bir insan istisna edilmemek daha zâhirdir. Fakat o nasıl

bir nutfe ﴿أَمْشَاجٍ﴾

EMŞAC - Nutfeye sıfat yapılan bu kelime, bir şeyi bir şey'e karıştırmak, mezc etmek ma'nasında olan

meşc maddesinden olduğu belli, ancak, müfred veya cemi' olduğunda ihtilâf edilmiştir. Sahib keşşaf

müfred olan nutfeye sıfat olduğu için « بَرْمَةٌ أَعْشَارٌ . بَرْدٌ أَكْيَاشٌ » ta'birleri gibi elfazı

müfrededen olmasını ihtiyar etmiştir. Ve «nutfetin emşacin»

denilmekle nutfetin meşcin denilmesinde fark olmadığını, burada meşcin cem'i olmak sahih olmayıp ikisinin de mahlût, memzûc gibi karışık demek olduğunu söylemiştir. Lâkin emşac lâfzından zâhir olan sebep esbab, ketif ektaf, şehîd eşhad gibi cemi' olmasındaki müfredi sebep vezninde meşec, ketif vezninde meşic, şehîd vezninde meşicdir. Onun için ekser müfessirîn ahlât diye tefsîr etmişlerdir. Bu surette müfrede sıfat olması zati emşacin taktirinde olarak emşaclı yâhud ahlâtan ibaret, ya'ni her biri karışık eczaden mürekkeb halîtalar mecmuu olan nutfede demek olması i'tibariyledir. Müfred olduğu surette eczasının bir kerre terhib ve mezci mülâhaza edilen bir halîta, cemi' olduğu surette ise eczasından her biri başkaca bir halîta olan muhtelif halîtaların imtizacları mülâhaza edilen katmerli halîta demek olur. Filvaki' ahlât, muhtelik demek olan (halat) in cem'idir. Muhtelif anasırın ihtilâtiyle husule gelen ve kimyevî bir surette yekdiğeriyle imtizac ettiğinden dolayı mizac dahi ta'bir olunan kan, safra', sevda', balgam «lenfa = lympe» gibi karışık kimyevî mürekkebatı mahsusaya ahlât itlak olunur. Şu halde nutfenin emşacı nedir? Şübhe yokki bu nutfenin tam bir tahlili ile bilinecek bir şeydir. Bunun tamanını ise ancak yapan bilir. Bunu sade meşic, karışık ma'nasına anlıyanların çoğu nutfenin rahimde kadın menîsiyle ihtilâtı, ya'ni telkîh hali diye telakkî etmişlerdir. Lâkin nutfede o vakit uluk ve aleka namını aldığı cihette emşac vasfının daha evvel olması zâhirdir. Ba'zıları da kan ve emsali ahlât demişlerdir. Mervî olan tefsirler içinde ikisi şayanı dikkattir. Birincisi, Keşşaf'ta mezkûr

olduğu üzere İbni Mes'ud Hazretlerinden «nutfenin uruku». İkcinci Katâdeden elvan ve etvar Nutfenin uruku zâhiren meninin elyafından ibaret zannedilebilirse de nutfе asıl tohumdan ibaret olan zürriyyet huçeyresi olmak üzere mülâhaza edilince onun uruku: damarları hayatî teşekkülünde haiz olduğu muhtelif

Sh:»5496

hususiyetleri çizen hututı esasiyyedir ki ilk maddei musavveresi olan protupilazmasında, nüveyyesinde, gışasında, bünyesine, uzviyyetine dahil ve evsafında insan hususiyeti mündemic olan ve kühü henüz tahlilâti fenniyyenin mâverasında Atomik inceliklere kadar varan damarlar demek olur ki bunlar önce mezkûr olmıyan şeylerden başlamıştır. Nutfenin elvan ve etvarı ta'biri de teşekkülüne kadar geçirdiği ve gayri mezkûr şeylerden süzüle süzüle keyfiyetten keyfiyyete tahvil olunarak geldiği müteaddid ıstıfa meratibindeki ahval ve etvar ile bundan sonra aleka, mudga, muhallaka yapılarak gecireceği rüşeym ve cenîn hallerindeki etvara şamil olabilir, Hasılı insan bizatihi ve lizatihi kâmil ve kendiliğinden mevcud bir kadîm olmadığı gibi bir anda yaratılıvermiş basît bir mahlûk da değil, dehrin bidayetinden beri devir devir, tavır tavır yaradıla gelmiş gayri mezkûr şeylerin süzölüp biribirlerine katıla katıla imtizac ettirilmiş ve terbiye

edile edile bir takım evsaf ve hususiyat ilâve olunarak yetiştirilmiş emşacdan mürekkebe bir nutfeden yaratılmıştır. Basit olmıyan böyle bir nutfe yaratılmak için evvelâ alîm, hakîm, dilediğini yapar fâilî muhtar bir halikin sun'una mütevakıf olduğu gibi, sonra mezc ve terki ve terbiye olunacak basit eczanın halk ve terki-ü tasfiyesine de tab'an mevkuf olduğundan dolayı insanın hilkati dehr ile beraber başlamış, bu nutfenin tekvininden sonraya te'ahhur etmiştir. Şu halde bunda ilmi ilâhîdeki insan tabiat ve mahiyetinin hiç iktizası yok değil, fakat o tabiat fâil ve müessir değil, kendine kalsa hiçbir şey yapamıyacak olan âciz ve muhtac bir mümkün tabiatı ve ihtiyacı iktizasıdır. Onun için hüküm, tabiatın değil, ona hâkim olan hâlik ve sâni' Hak tealânındır ki o tabiat kendi haddi zatinde yok, onun ilminde sâbittir. Düşünmeli ki basit bir müvellidülmâ diye yad olunan şey ile emşac bir nutfe denilen şey arasında ne büyük fark vardır. Sonra da düşünmeli

Sh:»5497

ki emşac bir nutfe diye anılan şey ile insan denilen şey arasında tabiat bakımından aşılıyacak ne büyük bir hatvei terakkî ne yüksek bir eseri san'at-u kudret vardır. Ve işte bu âyetler insanlara bilhassa bunu duyurmak ve göstermek içindir. Evet insan kendi kendine olmadığı gibi basit bir hilkat ile de yaratılıvermedi.

Allah tealâ onu şanı azemetiyle gittikçe tekemmül ettirmek ve en aşağı mertebeden kendine doğru en

yüksek mertebelere irdirmek üzere işe yaramazlarını atıp temizlerini süzmek suretiyle emşac bir nutfeden

yarattı, ki böyle yaratmanın hikmeti şununla beyan olunuyor. ﴿نَبْتَلِيهِ﴾ öyle ki onu mübtelâ kılmak

üzere evire çevire - ya'ni o insanı öyle yaratıp artık bitti diye sūdâ ve mühmel bırakıvermek için değil, onu

bir takım emanat ve tekâlîf ile mükellef kılıp kendisine duygular, vazîfeler mihnetler yükleterek imtihana

çekmek ve Sûrei Mülkün başında «

«الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا»

diye beyan olunduğu ve Sûrei Kiyamenin âhırinde «

«الْيَسَّ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ» diye ihtar kılındığı vechile daha

ileri bir âlemde yüksek bir hayata geçirmek üzere tavırdan tavra evire çevire yarattık. Bu ibtilâ ve

mükellefiyyetle ileri doğru neticelerini kabil olması ve verilen emirleri, edilen irşadları dinleyip önünü ardını

görerek ona göre yoluna gitmesi için ﴿فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ yarattık da onu bir semî

basîr yaptık - gerek kendisinde ve gerek âfakta işitilecek görülecek tenzilî, tekvinî âyât ve delâili işitecek,

görecek, basîretle bilip ona göre şuur ile vazîfesini yapacak mükellef bir mahlûk dehrin bidayetinden beri

nice etvardan geçirilip kale gelmez nice şeylerden süzülüp nice katğılarla mezc edilerek husule getirilmiş

emşac bir nutfeden «وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا» medlûlünce evirile çevirile

Sh:»5498

tesviye edildikten sonra « **ثُمَّ أَنشَأَهُ خَلْقًا آخَرَ** » mazmununca bam başka bir ruhanî

hilkate mazher edilmiş semî basîr mevt ve hayat geçitleriyle mübtelâ, henüz varacağı gayeye varmamış,

ölümden sonra da bir hayata namzed ve yolcu bir mahluktur. Şu halde hakkiyle semî basîr olmiyan ve

rabbına karşı vazîfelerini düşünmiyen kimseler insan unvanına lââyık değildirler. Görülüyorki insanın bu

suretle ta'rifî hayvanı natık ta'rifinden daha derin ve daha güzeldir. « **نَبْتَلِيهِ** » kaydı umumiyyetle

Kur'anda beyan oluna gelen mükellefiyyetlerin hepsine işaret olmakla beraber bilhassa Sûrei Mülkten beri

anlatılan ve ez cümle Sûrei Kıyamede tasvir olunan ve bundan sonra bu Sûrede ve ileri Sûrelerde ihtarı

tevâlî edecek olan mukadderatı beşere müte'allık vazîfe mihnetlerin ve mücazat ve mükâfat ibtilâlarını icmal

eder « **بَصِيرًا** » vasfının yine Sûrei Kıyamede geçen «

« **بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ** » âyetini hususî bir ihtarı vardır. Burada Razî

tefsirinde kaydedildiği vechile rivayet olunuyorki: Hazreti Siddık bu âyeti işittiği vakıt «

« **يَا لَيْتَهَا كَانَتْ تَمَّتْ فَلَا نُبْتَلَىٰ** » ah nolurdu o taman olsaydı da mübtelâ

kılınmasaydık» demişti. Bu temenni Hazreti Sıddıkın bu âyeti ne ince bir vukuf ve basîret ile anlamış olduğunu gösterir. Çünkü bunda insanın noksanını ve tekemmül için istikbale aid vezaîfinin ağırlığını derinden duyan bir nidayi haşyet vardır. Filvaki' bu iki âyet insanın hilkat tarihinde hikmeti te'ahhuru, geçirdiği istifa mertebeleriyle sureti tekvîni hali ve istikbali ile mahiyeti ve mukadderatı bakımlarından çok derin uçları ve ince saçakları ihtiva eden ve nice nice amellerin tahlil ve tetkiklerine müsaid hututü esasiyyesini tenvir eyliyen ledünniyyatı telhîs ve icmal etmiş, aslını, hilkatın mebdendinden beri en derin, en güzîde damarlarından toplanıp süzülerek bir tavrı mahsusta zübde edilen bir usarecik, mahiyetini tabiatın kendiliğinden yetişmesi ve atlaması ihtimali olmıyan yüksek bir tekâmül hatvesiyle doğrudan

Sh:»5499

doğru Hâlık tealânın sıfat ve sun'unu tecelli ettiren sem'u basar ve basîret gibi bir hakikati ruhaniyye olarak ta'rif ederken, hikmeti halkiyle bütün mukadderatını da bir ucu kendi şuur ve iradesine bağlanmış olan tekemmül için ibtilâ ve mes'uliyet kanununda hülâsa eylemiştir. Ve bu suretle insan diye anılan şey'in gayesine ermiş tam ma'nasiyle mütekâmil ve dehrin son ucuna gelmiş veya ölümüyle bütün mukadderatı

tükenip bitecek bir şeyden ibaret olmayıp rabbından geldiği gibi «

«إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ» ve «إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ»

buyurulduğu vechile yine rabbına gitmek üzere altı Seıyr, ucu nu'ıme varan ve tehlike ve mihnetlerle dolu

bir yolun yolcusu olduğu anlatılmıştır. İbtılânın bu iki ciheti tasrih ve tevhiz olunmak üzere buyuruluyorki 3.

«إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ» herhalde biz ona doğru yolu gösterdik - yol «

«إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ» ve «إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ» ve «إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ» ve «إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ» gibi âyetlerin nâtik olduğu ve Fâtihadâ beyan edildiği vechile

doğrudan doğru Allaha ve halıs ni'metlerine götüren ve Kur'an ile da'vet olunan hak İslâm dînidir. Ya'ni

âfak-u enfüste mebd'e' ve gayesiyle Hak yolunu göstermek üzere işitilecek ve görülecek ve düşünülecek

tenzilî ve tekvînî; naklî ve aklî âyetler, deliller, alâmetler nasb-u ikame ederek ve insana sem'-u basar ve

basîret kuvveleri vererek ona nereden gelip nereye gideceğini ve son murada irmek için rabbına ne yolda

gitmek ve ne gibi vazîfeler yapmak lâzım geleceğini anlatarak irşad eyledik

«إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» gerek şâkir olsun o insan gerek nankör kâfir - ya'ni isterse o

irşad ve hidayet ni'metinin kadrini bilerek rabbına şükretmek üzere iyman ve hüsni niyyetle o Hak yoluna

sûlûk edip mihnetlere göğüs gererek çalışsın, gayei kemale yürüsün, isterse nankörlükle küfr

edip

Sh:»5500

teklif ve tekammülden kaçınarak, bu irşad ve hidayete karşı, işitmez, görmezceden gelerek bu ibtilâ âlemi

olan Dünya hayatta kalmak istesin, o cihet kendisine, kendi ihtiyarına aiddir. Her iki halde de yol

gösterilmiş bulunuyor. Bu hidayet ve irşaddan sonra şakir ve kâfir taksîminde bir taraftan şükre terhib bir

taraftan da küfürden tahzir için « **اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ** » tarzında ihtiyari beşere hitab eden mücmel bir

va'd-ü va'îd vardır. Onun için leff-ü neşri gayri müretteb üslûbiyle evvelâ küfr-ü küfrandan tahzirin illeti 4.

﴿ **إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا** ﴾ çünkü biz kâfirler

için zincirler, tomruklar ve bir Seiyr, çığgın bir ateş hazırlamışızdır. - Ya'ni dileyen bunlara ihtiyar etsin, lâkin

bunlar basîreti olanlar için ihtiyar edilecek, tehammül olunacak şeyler olmadığı için her halde küfr-ü

küfrandan sakınmak lâzım gelir, mealinde kısaca tefhim olunduktan sonra şükür-ü iman, berr-ü ihsan ile

çalışanların ruhlarının temizliğiyle tarzı hayatları ve semerei mesaîleri, Dünya hayatın geçici zevklerine ve

sâgarı sernigûn olmağa müheyya humarlı işretlerine meftun olanları imrendirecek ve hasretlerini artıracak

bir surette beyan ve tafsıl olunmak üzere buyuruluyor ki 5. ﴿ **إِنَّ الْأَبْرَارَ** ﴾ haberiniz olsun

ebrar -

EBRAR, «berr» in cem'dir, rabb erbab gibi. Fâil venzi efal diye cemi'lenebildiğine göre «barr» in cem'i de olabileceği söylenmiştir. Berr, birr sahibi, ya'ni kemaliyle hayır sahibi mutî' iyi insan demektir. Hakkullahı eda ve nezrini iyfa eder kimse diye de ta'rif edilmiştir. Hasenden, karıncayı incitmez, şerre razı olmaz kimse

diye de merviydir. Sûrei Bakarede «لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ» âyetine, Ali imranda «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» âyetine bak.

BARR; iyilik ve ihsan yapan, bir de ahdinde ve yemîninde sadık olan ma'nalarına gelir. Burada şâkir olanların

Sh:»5501

güzel halleri ve akıbetleri beyan olunurken onlardan ebrar unvaniyle ta'bir olunması, bir ta'rif demek olup

bunların nâil oldukları yüksek kerametlere istihkakları bu vasf ile olduğuna, ya'ni şükürden murad şükri

amelî olup bunun birr-ü hayır ve ihsan ve sedâkat ile iyfa olunacağına tenbihtir. Böyle birr-ü hayır sahibi iyi

insanlar ﴿يَشْرَبُونَ﴾ içerler - ya'ni Âhırette içecekler, kâfirlerin Seıyrde yanmaları, Âhıretteki

akibetleri olduğu gibi mukabilinde zikrolunan ebrarın da sürblerinden murad Âhıretteki şürbleri demek olur.

﴿مِنْ كَاسٍ﴾ Bir ke'istenki -

KEİS, kâse yukarılarda da geçtiği vechile dolgun kadehe ıtlak olunur. Boş olursa keis denmez. Meşhur

de hakikatı, içinde içki bulunan kabın kendisidir. Bilhassa içindeki içkiye de ıtlak olunur. İçki içenlerin asıl

maksadları gayesi olan neş'e olduğu için sonra da zikri sebep iradei müsebbeb tarikiyle keis, tam

neş'eden mecaz olurki edebiyatta isti'mali bu ma'na ile urf olmuştur. Şu halde tam ma'nasiyle dolgun

kadeh neş'esinde hiç humar olmıyan hal ve istıkbalinde her türlü gamm-ü kederden azade olan safı bir

hayat zevki demek olur. Böyle bir hayat ise « وَأَنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ »

mısdakinca ancak hayatı âhiredir. Çünkü Dünyanın hiç bir neş'esi yokturki keder ve humarı bulunmasın. Bu

ma'nada müverrih âlf ne güzel söylemiştir:

Neş'e ümmid ettiğin sâgar de senden gamlıdır:

Bir dokun bin âh dinle kâsei fağfûrdan.

Onun için ke'is ta'birinde gözetilen tam neş'e ma'nası Dünya kadehlerinde, Dünya şarablarında yoktur.

Onlar bir neş'eye bedel bin tahrib ile doludur. Bundan dolayı Kur'anda Dünya şarabı «

﴿وَأَثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾ . ﴿رَجَسُ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾

diye tavsif olunduğu halde Âhret şarabı « شَرَابًا طَهُورًا » ile

Sh:»5502

tavsif olunmuşturki: bu, Dünyada ancak mutlak bir iman, saf bir aşk neş'esi ile ruhanî bir gaye halinde

mülâhaza olunabilir. Bunda zevkı cismanîden zevkı ruhanîye husni fanî mir'âtından cemali mutlak şevkına

geçen öyle derin ve lâyezal bir neş'ei visal vardırki yolunda Dünyadan geçilir canlar feda edilir.

Canı canan dilemiş vermemek olmaz ey dil !

Ne niza' eyliyelim ol ne senindir ne benim.

Denilir. Ve bun neş'eyi duyanlardırki «

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ

رَبِّهِمْ يَرْزُقُونَ» ve «

أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ

» tebşirleriyle indallah ebedî hayatta serşarı camikâm olurlar. Bu Âhret neş'esinden gafil olup da bütün lezzetlerini Dünya hayatın zevkında tüketmek isteyenler, âlâmı Dünyayı yalnız Dünya şarabının dolmak ihtimali olmıyan ve cüz'î bir neş'e'ye bedel türlü acılıklar, türlü humarlarla âlûde ve akıbet kırılmağa mahkûm bulunan boş veya eksik sagarinden aradıkları için Allah tealâ onlara rağmen ebrarın temiz ruhlariyle zevkı uhrevî ve ebedî neş'e'i hayatını birçok Sûrelerde olduğu gibi burada da dolgun bir kâsei işret ve temiz bir içki demek olan şurbi ke'is ve şarabı tahûr zevk-u neş'esiyle beyan ve tasvir buyurmuştur. Bu ke's ile içilen içkinin mizacı Dünya içkilerinin mizacına benzemeyip her türlü şaibeden ve nâhoş kokulardan âri gayet temiz ve sonunda tasrih olunacağı üzere bir «şarabı tahûr» olduğu anlatılmak üzere de buyuruluyorki:

﴿كَانَ مِزَاجُهَا كَأُورًا﴾ onun, ya'ni o ke'sin mizacı bir kâfur olmuştur. -

MİZAC, ismi alet ma'nasında olarak bir şey'e mezc olunan katkı demektirki hassası onda tebarüz eder.

Meselâ bir şerbete katılan gül suyu onun mizacı olmuştur. «ha» zamiri ke'se raci'dir. Keis dolu kabın

kendisinin ismi olduğuna göre kâfur, kadehin mizacı olmuş olur. Bu ise

o ke'sin sırçası, « قَوَارِيرَ مِنْ فَضَّةٍ » den anlaşılacağı vechile kâfur tıynetinde beyaz ve hoş demek olabileceği gibi o ke'sin içine katılan içkinin kâfur hassasında görülmedik bir içki demek olduğunu da ifade edebilir. Bundan başka mizacı olmak kabın kendisinden ziyade içindeki içkiye daha münasib olacağına nazaran burada ke'isten murad içindeki içilecek şey demek olup onun mizacı da o içilecek içkiye katılan temiz ve hoş bir katkı demek olur. Evvelki ma'naya göre kâfur, ma'ruf ma'nasında mülâhaza olunabilir. Ma'lûmki kâfur beyaz ve zarif bir renkte hoş kokulu, serin, antiseptik, ya'ni te'affüne muzadd ve mizacı kalbi takviye etmek hasasını hâiz, meşhur bir şeydir. Bir ke'sin kendisinin bu mizacta olması onun temizliğini hoşluğunu letâfetini ifade eden bedi' bir isti'arei temsiliyye olur. Ve ikinci, üçüncü ma'nalara göre ise kâfur, ma'ruf olan ma'nasında değil, Dünyada ma'lûm olmıyan bambaşka bir içki veya içki katgısı dremek olur. Filhakika bu ma'naca kâfur, Cennet çeşmelerinden bir çeşmenin ismi diye merviydir. Bu surette ebrar o dolgun kadehten bu kâfur denilen çeşmenin suyunu veya mizacı o çeşmeden katılan bir Cennet şarabını içecekler demek olur. Bu takdirde 6. ﴿عَيْنًا﴾ - kâfurdan bedel veya atfı beyandır.

Ya'ni o ke'sin mizacı olan kâfur bir ayn: bir çeşme, ta'biri âharle, bir menba', bir kaynak gözü, bir pinardır.

İkinci ve evvelki takdirde ise « يَشْرَبُونَ » nin mefulüdür. Ya'ni mizacı kâfur olan o ke'isten

mütemadiyen akan ve ebedî hayat menba'ı olan bir çeşme suyu veya o su ile mezc edilmiş bir içki içerler.

Ki buna Sûrei Vakıada sabikunun vasfında «

« وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ » Sûrei Saffatta «

«بَيِّضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ» Sûrei

Muhammedde «مِن لَّبَنٍ لَّم يَتَغَيَّر طَعْمُهُ» gibi evsaf mütekarib mazmunlardır. O kâfur

veya o içtikleri öyle bir çeşme ki ﴿يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ﴾

Sh:»5504

onunla yâhud ondan Allahın kulları içer ﴿يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾ güzel yollarla akıtırlar da

onu akıtırlar - istedikleri yerlere kolay kolay cereyan ettirler, diledikleri gibi kana kana içerler. Abdullah ibni

Ahmedin Zeva'i düzzühhada ibni şevzîden rivayetine göre: altın masuraları vardı, su, onları ta'kib eder

اهـ . Burada «Ibadullah» yine o ebrarın kendileri, şürb de evvelkinin beyan ve tevziyi olmak muhtemil

ise de e'amm olmak daha zâhirdir. Bu surette çeşme o ebrarın Dünyadaki hayratı, Ibadullahın şürbü ondan

umumun intifa' ve istifadeleri, ebrarın kâfur mizaclı dolgun ke'isten içmeleri de Âhirette onun sevabından

irdikleri ebedî saadet neş'esi demek olur. Bunun şu suretle izzahı da bu ma'nayı anlatır. 7.

﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ﴾ ilh ... - Çünkü bu, o ebrar isminin icmalen anlattığı ma'nayı bir nevi' tafsil

olmak üzere onları Âhirette o murada irmelerine sebep olan Dünyadaki hallerini, ahlaklarını, haleti ruhiyye

ve fikr-ü emelleriyle hayır amellerinin esasını ve semerelerini beyana şüru'dur. Ya'ni onlar ne suretle o birre

irer, o tefcîri yaparlar? Denilirse, buyuruluyorki, nezirlerini iyfa ederler,

NEZR, ahid ve adak demektirki bir kimsenin üzerine vâcib olmıyan hayırlı bir işi kendine vâcib kılarak yapayım diye te'ahhüd etmesidir. Ve şübhe yokki kendine vâcib olmıyan nafileyi üzerine alıp da iyfa eden

kimseler, kendilerine vâcib olan vazîfeleri evleviyyetle iyfa ederler. Bu haysiyyetle «

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ» gerek kendilerinin iyacabı ve gerek Hak tealânın iyacabı ile üzerlerine vâcib olan

her türlü vecîbe ve vazîfelerini iyfa ederler demek olur. Ve bu suretle «

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ
لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ إِلَىٰ بِالنَّوَافِلِ حَتَّىٰ أَكُونَ سَمْعَهُ وَ
يُوفُونَ» muzari' sıygası da bu iyfada

Sh:»5505

istimrarlarını ifade eyler, ya'ni bir iki iyfa ile kalivermezler, müstemirren iyfa eder dururlar, hem de

yaptıklarına magrur olup da artık yetişir diye gafil davranmazlar

﴿وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَتْ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾ ve şerri müstafîr olan bir günden

korularlar - o endiŒe ile korunur dururlar.

MUSTATÎR, uğan, uęuŒan, yangının veya sabahın intiŒarı gibi âfaka dağılıp yayılmak isti'dadında

bulunan demektir. 8. ﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ﴾ - Burada «عَلَى حُبِّهِ»

zamirin merci'ine göre iki ma'na ifade eder.

BİRİSİ, taama sevgileri, ya'ni kendi ihtiyacları hasebiyle istek ve arzuları bulunmakla beraber demektir ki

«

﴿وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ﴾ . ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا

﴿تُحِبُّونَ﴾ mazmunudur.

BİRİSİ DE, o it'amı kerhen değil, bütün kalblerinden isteye isteye seve seve demektir ki her birinin bir

vechi vardır. ﴿مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾ .

MİSKİN, kendi kendine iktisabdan âciz,

YETİM, kâsibi ölmüş, kendisi de âciz,

ESİR, memlûk olup olmamaktan, Ebu Müslim olup olmamaktan eamm olarak her hangi bir esİR olursa olsun. Burada esİrlere, düşgünlere hüsni muameleye mühim bir tenbih vardır. EsİR, kendisine katil ve sair her hangi bir muamele yapılabilmeğe mahkûm bir haldedir. Onun katletmek lâzımsa önce katletmeli, fakat kaydi esaretle bağlandıktan sonra da işkence etmeyip mümkün olabildiği kadar insanca bakmalıdır. Rivayet olunur ki Resulullah esİR getirilir, o onu müslimanolardan ba'zılarına teslim eder, buna ihsan et, güzel bak diye emrederdi, iki gün üç gün onun yanında kalır, o müslim, ona kendi nefesine tercih eder surette bakardı. Katâde demiştir ki o gün onların esİrleri müşrikler idi, müslim

Sh:»5506

kardeşin ise elbette it'amına daha lâyıktır أه. Müslim esİre muavenet, daha ziyade onun esaretten

halâsına sa'y ile olur. Sonra onlar bu it'amdand bir garaz ve ıvaz beklemezler. 9.

﴿ إِنَّمَا نُنْطَعِمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ الْخِ ﴾ - böyle derler. Lâkin bunu sarahaten

yüzlerine söylemez, kalblerinden ve halleriyle söylerler. Onun için burada böyle derler diye tasrih

edilmemiş kavil, zımnî olarak ifade edilmiştir.

LİVECHİLLÂH, Allah yüzü, bâkı olan Âhret vichesı, Allah rızası demektir. 10. ﴿عَبُوسًا﴾ Abus -

bed çehreli, ya'ni içinde bulunanların yüzlerini ekşitip fenalaştırarak olan kara gün ﴿قَمَطْرِيرًا﴾

çatık suratlı - deniliyor ki bu kelime, devenin telkîh sırasında bîkr ile yâhud doğururken tazyık halinde

kuyruğunu kaldırıp burnunu çevirerek ve iki kutrunu, ya'ni yanlarını derliyerek aldığı çalımli veya sıkıntılı

vaz'iyetini anlatan « قَمَطَرَتِ النَّاقَةُ » ta'birinden me'huz olarak iki gözünün arasını çatıp

şiddetle çîni cebîn gösteren, ya'ni abuslukta şidetli veya şerri birbirine girmiş gibi zorlu ve dehşetli veya

uzun ve imtidadlı ma'nâlarına tefsîr olunmuştur ki o gün, Kıyamet günüdür. 11.

﴿فَوْقِيهِمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقِيَهُمْ نَصْرَةٌ وَسُرُورًا﴾ Bu da

Dünyadaki o haleti ruhiyye ile mesainin sonundaki semeresini, Âhretteki neticesini beyana şüru'dur ki «

﴿يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ﴾ ile icmal edilen neş'e ve saadeti tavzîh ve tafsıldır. 12.

﴿وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا﴾ - bununla sabır, ebrarın muvaffakiyyetleri esbabından biri olan en

mümtaz hasletleri olduğuna ve bu suretle şükr ile sabrı câmi' bulduklarına da işâret olunmuştur.

﴿جَنَّةٍ﴾ Cennet - diledikleri gibi yiyip içecekleri dilnişin bir

Sh:»5507

bostan. ﴿وَحَرِيرًا﴾ bir harîr «وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ» mantukunca bir ipek ki geyerler,

ziynetlenirler. - Bu nadaret-ü sūr, ve Cennet-ü harîr şu hal ile beyan olunuyor - 13.

﴿مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ﴾ erîkeler üzerine dayanıp kurularak:

ERİKE, hacede, ya'ni gelin odasına kurulan serîr, donatılmış koltuk ﴿زَمَهْرِيرًا﴾ zemheri,

şiddetli soğuk, - çünkü sıcakın şiddeti azâb olduğu gibi soğğun şiddeti de azâbdır. 16.

﴿قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾ gümüştan karureler, billûrlar. - Ma'lûm ki gümüş ile sırça billûrun

tabiatleri muhtelifir, gümüştan sırça veya billûr olmamak lâzım gelir. Lâkin burada bedi' bir istiare yapılmış,

gümüş beyazlığıyle billûr berraklığının safasını hâvî muhtelif biçimde Kaplar tasvir olunmuştur. Ki bunda

kâfur mizacına da delâlet vardır. 17. ﴿كَأَسَا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾

ZENCEBİL, zencefil dediğimiz ma'ruf hoş kokulu baharın ismidir ki, ba'zı meşrubata katılmasında hoş

bir lezzet ve rayiha hasil eder. Evvelâ kâfur mizacılı ke'Sûrei, burada da zencefil mizacılı ke's denilmesinden

ve birinde şûrb, birinde sakıy ta'bir edilmesinden iki nevi' ke's anlaşılıyor ki birinin kesbî, birini vehbî

olmasına işaret olsa gerektir. 18. ﴿سَلَسِبًا﴾ -

SELSEBİL, ilk evvel Kur'anda işitilmiş bir kelime olduğu söylenmiş, bunun selsel ve selsâl gibi selâset ve teselsül ma'nâleriyle alâkadar olarak akımı müteselsil ve içimi ve yudumu boğaza dokunmıyacak surette gayet kolay ve tatlı mefhumunu ifade ettiği de söylenmiştir. Mücahid, cereyanı kuvvetli, içimi kolay demiş, Mukatil de suyu istedikleri meclise diledikleri gibi teselsül eder bir ayn demiştir.

Sh:»5508

Katâdeden rivayet olduğuna göre Arşın tahtında Adin Cennetinden nebe'an edip bütün Cennetlere teselsül eden bir ayndır. Bahirde derki: bunun zâhiri bir ism olmayıp insiyağda selis mezakta sehl diye bir tavsif olmak gerektir. Çünkü hakikaten ism olsa idi te'nis ve Alemiyyetten dolayı gayrı munsarif olmak lâzım gelirdi. Maamafih «سَلَسِبًا وَقَوَارِيرًا» gibi fasılaya riayet için tenvinlenmiş olması da melhuzdur. Bazıları da bunun «bir yol iste» manasına «سَلَّ سَبِيلًا» terkibinden menkul bir ism olması ihtimalini söylemişlerdir ki ona bir yol arıyanlar, ondan içebilirler ma'nasını îyma eder, demektir 19.

﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ﴾ ilh...

20. ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ﴾ ve gördüğün vakit orada - ya'ni o Cennette gözün her nereye

ilişse ﴿رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾ bir na'ım ve pek büyük bir mülk görürsün. -

Kederden, gıll-ü gışten âzade saf bir ni'met ve tavsîfe sığmaz büyük bir saltanat. Ki mahsûs ve ma'kule

şamildir. Bazıları demiştir ki o büyük mülk, tekvin ve meşîyyet mülküdür ki bir şey irâde ettikleri zaman

oluverir. Ve işbu « إِذَا رَأَيْتَ » hitabında Resulâllaha ve ümmetine bunu bir va'd vardır.21.

﴿عَالِيَهُمْ﴾ - o na'ım ehlinin görüldükleri sırada: veyâ üzerlerine tavaf olunurken hallerini şerhtir.

Y'ani « رَأَيْتَ » mazmunundan yâhud « يَطُوفُ عَلَيْهِمْ » zamirinden veya ta yukarıdaki «

مُتَّكِنِينَ » den hal olarak harfî iyzahtır. Ya'ni o na'ım ehlini gördüğün vakit veya vildanı muhalledun ile

etraflarında dolaşıldığı veya erîkeler üzere oturdukları sırada haller üstlerinde geyim yâhud üst taraflarında

tezyinat olarak ﴿ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٍ﴾ yeşil sündüs esvablar - sündüs namı verilen gayet

ince ve zarif ipek kumaşlardan yeşil kisveler. ﴿وَاسْتَبْرَقُ﴾ « استَبْرَقُ » - kalın

Sh:»5509

veya sırmalı ipek kumaşlar ki « يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَاسْتَبْرَقٍ » medlûlüne nazaran

sirasına göre geyinirler veya oturdukları mevki'ler aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı bunlarla

donatılmıştır. Aslı Arabî olmiyan sündüs ve istebrak kelimelerinde çok sözler söylenmiş ise de bizim

anlayacağımız ince ve kalın ipek kumaşların en güzelleridir. ﴿وَحُلُّوْا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾

ve gümüşten bileziklerle hilyelenmişler, süslenmişlerdir. - Bu « حُلُّوْا » zamiri, hizmet eden vildani

muhalleduna raci' olduğuna göre bunların böyle süslenmeleri ma'kuldur. Ehli Cennetten olan kadınlar

hakkında da yaraşır. Erkekler hakkında bu tarzda süslenmek nasıl menduh olabilir? Diye bir suâl hatıra

gelebilir. Bunu ehli Cennetin zevkine havale etmek, cevabı kâfi olabilirse de ma'kul bir vecih de yok

değildir. Çünkü kollarındaki bu bileziklerdirki ehli Cennetin Dünyada elleriyle yapıp ihtisas peyda etmiş

oldukları salih amellerin timsali olan mükâfattır. Ba'zı âyetlerde altın ve gümüş bilezikler diye bunların

meratibindeki ihtilâfa da işaret buyurulmuştur. Ba'zıları gümüş hizmet edenlerin, altın hizmet olunanlarıdır,

burada hizmet edenlerin hilyesi olmak i'tibariyle gümüş denilmiştir demişlerse de altının parlaklığına

mukabil gümüşün rengindeki beyazlığın daha ziyade ihlâs ve safveti temsil etmesi ve bir de altına nisbetle

kesretinden dolayı umuma menfeati daha şumullü olması hasiyyetleriyle burada sade gümüş denilmiş

olması daha muvafıktır. Sonra şu da unutulmamak gerektirki bu gümüş ma'lûm olan gümüş değil, o âleme

mahsûs olan bir gümüştür. Bu âyetin mazmunu, cismanî, ruhanî daha ba'zı işarf ma'nalar ilham edebilirse

de onlar zevklerin inceliklerine aid ledünniyyattır. Bütün bunlar en son olarak şu zevk ve neş'ede hulâsa

edilmiştir: ﴿وَسَقِّيهِمْ رُبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا﴾ ve onlara rabları bir şarabı tahûr

sunmaktadır.

Sh:»5510

- Ki hem temiz, hem de hiç bir keder ve leke bırakmıyacak vechile gayet temizleyici, hem tarih hem

mutahhir bir şarabı. Ki önce zikrolunan biri kâfur mizaclı, diğeri zencefil mizaclı iki nev'in ikisine de fâik ve

sakyı doğrudan doğru rabbül'âlemîne müsned olan, hiç bir katgı katılmamış, safayı mutlak ile safî ve

tahuriyyet vasfiyle mümtaz tertemiz bir içki, cemali hakka kavuşmak neş'esidir. Bu şarabın tahuriyyeti

hakkında vârid olan rivayetler: Ebu Kulâbeden: yiyecekler, içecekler verilir, en sonunda da bir şarabı tahûr

sunulurki bununla kâlbleri ve bütün içleri tertemiz olur. Ve dışlarından misk kokusu gibi bir ter halinde

feyezan eder. Mukatilden: Cennet kapısında bir menba'dırki herkim ondan içerse Allah tealâ onun kalbinde

gıll-ü gış ve hasedden veya içinde kirden, lekeden eser bırakmaz hepsini nezi' eder çıkarır «

«وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا». Diğer taraftan bunda Dünya

şarablarında bulunan lekelerden eser yoktur. Bidayetinde olmadığı gibi nihayetinde de yoktur. Ba'zıları da

demişlerdirki bununla murad sırf ruhanî olan bir şarabdır o bütün mâsivadan geçiren tecellî rabbanîdir.

صفاء ولا ماء ولطف ولا هواء ونور ولا نار وروح ولا

جسم

Bir safa var su yok, bir letafet var heva yok, bir nur var nar yok, bir ruh var cisim yok.

İbni fâridın Hamriye kasîdesi bu ma'na üzere yazılmıştır. Meselâ tâiyyesindeki şu beyit ile de bunu

kasd eylemiştir:

سقونى وقالوا لا تغن ولو سقوا   جبال حنين ما سقونى
لغنت

Bana içirdiler de «tegannî etme!» Dediler, halbuki bana' içirdiklerini Huney dağlarına içirseler onlar

tegannî ederlerdi. Hikâye olunurki Bâyezîdi bestamîye bu âyetten suâl etmişler: demişki: onlara bir şarabı

tahûr sundu, onları başkasına mahabbetten tathîr etti. Sonra da demişki:

Sh:»5511

Allah tealânın bir şarabı vardırki onun kullarının en fazîletliler için iddihar buyurmuştur. Onu onlara

doğrudan doğru kendisi iska eder, içtilermi coşarlar, coştularını uçarlar, uçtularını irerler, irdilermi

ayrılmazlar, onlar « **فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ** » sirrine mazherdirler. Razî

zikrettiği vücuhün sonunda bir ma'nayı işarî olarak buradaki içkilerin hepsini böyle bir tarzı ruhanîde takrir

ederek derki: ruh, Melâike âlemindedir. Melâikenin ekâbir bir eazımının cevherlerinden bu ervah üzerine

feyzan eden envar, susuzlukları gideren ve bedeni takviye eden tatlı suya benzer. Menba' suları pınarlar,

sâfilikte, çoklukta, kuvvette mütefavit oldukları gibi envarı ulviyye menba'larıda öyledir. Ba'zıları barid ve

yabis tabi'atte kâfurîdirler. Bunun sahibi Dünyada havuf-u bükâ ve inkıbaz makamındadır. Ba'zıları da hârr

ve yabis tabi'atte zencebîlîdirler. Bu haletin sahibi de Allah tealânın mâsivasına az iltifat eder, ecsam ve

cismaniyyata az ehemmiyyet verir. Sonra ruhi beşerî kaynaktan kaynağa, nûrdan nûra intikal eder gider.

Ve şek yokturki esbab ve müsebbebat nuri mutlak olan vacibülvucud cellecelâlûhu ve azze kemalühuye

irtika ile nihayet bulurlar. O makama vasıl olup da o şarabdan içince önce içilen içkilerin hepsi münhazım

hattâ fânî olurlar. Çünkü Allah tealânın nuri celâl ve kibriyası karşısında bütün mâsivallâhın nuru muzmahill

olur. Ve işte siddîkînin seyrinin âhiri, terakki ve kemalde derecelerinin müntehası budur. Bu sebeble

Cenabı Allah ebrarın sevabını zikrederken « وَسَقِيَهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا » ile hitam

vermiştir اهـ . Şöyle diyerekki 22.

﴿ اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعِيْكُمْ مَّشْكُوْرًا ﴾ işte bu sizin için

hazırlanmış bir karşılık idi ve sa'iyiniz meşkûr oldu - Dünyadaki çalışmalarınız boşa gitmedi, kadri takdir

olunup daha büyük mükâfat ile karşılandı. Bu hitab ehli Cennetin Cennete girip kendileri için hazırlanmış

olan na'imî müşahede ettikleri zamanki tehni'e hitabını hikâyedir. Ya'ni o zaman böyle denecektir.

İlmi

Sh:»5512

ilâhîdeki takdiri ezelîyi ihbar ile Dünyadakilere bir va'd hitabı olmak da muhtemeldir.

Kâfirlere hazırlanan selâsil ve aglâl ve seyre mukabil şâkirlere, ebrara hazırlanan nadaret ve sürûr,

Cennet-ü harîr, o na'imî safî ve mülki kebîr ile şerabı tahûr, sa'yi meşkûr neş'ei kusvasını beyandan sonra «

اِنَّا هَدَيْنَا السَّبِيْلَ » mazmununu tahkik ve tevzih siyâkında buyuruluyorki:

﴿٢٣﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَیْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِیْلًا ﴿٢٤﴾ فَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اِثْمًا اَوْ كُفُوْرًا ﴿٢٥﴾ وَاذْكُرْ اِسْمَ
رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِیْلًا ﴿٢٦﴾ وَمَنْ اَلَّیْلٍ فَاَسْجُدْ لَهُ وَاَسْبِحْهُ لَیْلًا
طَوِیْلًا ﴿٢٧﴾ اِنَّ هُوَ لَءِیْحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَاَسْرَهُمْ وَاِذَا شِئْنَا
یَوْمًا ثَقِیْلًا ﴿٢٨﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَاَسْرَهُمْ وَاِذَا شِئْنَا
بَدَلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِیْلًا ﴿٢٩﴾ اِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اِتَّخَذْ
اِلَى رَبِّهِ سَبِیْلًا ﴿٣٠﴾ وَمَا تَشَاوُنَ اِلَّا اَنْ یَشَاءَ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ عَلِیْمًا حَكِیْمًا ﴿٣١﴾ یُدْخِلُ مَنْ یَشَاءُ فِی رَحْمَتِهِ
وَالظَّالِمِیْنَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِیْمًا ﴿٣٢﴾

Meali Şerifi

Filhakika biz indirdik biz sana Kur'anı ceste ceste 23 O halde sabret rabbının hukmünü vermesi için de

itaat etme

Sh:»5513

onlardan bir âsime veya nanköre 24 Ve rabbının ismini an hem irken hem ikindiye 25 giceden de ona secde et ve tesbih et ona uzun gece 26 Çünkü onlar pîşini severler ve önlerindeki ağır bir günü bırakırlar 27 Biz yarattık onları ve kundaklarını biz bağladık, dilediğimiz vakit de kılıklarını tebdil ederiz. 28 İşte bu bir tezkiredir, dileyen rabbına bir yol tutar 29 Maamafih Allah dilemeyince dilemezsiniz, çünkü yegâne alîm, hakîm Allahdır 30 O dilediğini rahmeti içine kor, zalimlere ise elîm bir azâb hazırlamıştır 31

23. ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ﴾ başkası değil, biz ancak biz indirdik sana

﴿الْقُرْآنِ﴾ Kur'anı - insana doğru yolu gösteren ve o şarabı tahûr neş'esini sunan Kur'anı

﴿تَنْزِيلًا﴾ tenzil suretiyle - ya'ni bir defada değil, zaman zaman fasıla ile yirmi üç senede ceste

ceste ki ilk insan hılkatında olduğu gibi bunda da terdicî tekemmül ve tarakkî ka'idesine bir uygunluk vardır.

Bununla önceden mezkûr olmiyan bir çok şeyler olacak ve bu va'dolunan şeyler muhakkak vuku' bulacaktır

24. ﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾ onun için acele etme de rabbının hukmünü vermesi için sabret

- bugün son nusret ve muvaffakiyyete irdirivermeyip de mükellef ve mübtelâ kıldığı bir takım mesa'i ve

mücadelelerin zorluğuna tehammül et, ileride vereceği hukmü gözet, çünkü bu çekilen zahmetlerin güzel

bir akibeti var, ﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ﴾ sabırsızlık edip de o insanlar içinden ﴿اِثْمًا﴾ bir
âsime - günaha da'vet eden bir günahkâra ﴿أَوْ كَفُورًا﴾ veya küfre da'vet eden nankör bir kâfire
itaat etme. 25. ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ﴾ Ve

Sh:»5514

rabbinin ismini an - «وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ» mantukunca sabr ile beraber ezan
ve namaza devam eyle ﴿بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ -

BÜKRE, irken demek olup ir sabaha ve sabahtan öğleye kadara ıtlak onulur.

ASİL, ikindi ve akşam üzeri olmakla beraber öğleden akşama kadar ıtlak olunur. Bu suretle «

﴿بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ sabahtan akşama kadar demek olup bunda sabah, öğleyin, ikindi namazları dahil

olur. 26. ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ﴾ Ve geceden de - ya'ni gecenin bazı cüz'ünden de

﴿وَاذْكُرِ﴾ emri «فَاسْجُدْ» ile «fa» ona, ya'ni rabbina secde et - burada «فَاسْجُدْ لَهُ﴾

emrini de beyan ederek ondan da murad namaz olduğunu anlatır. Secde, zikri cüz iredei küll tarikiyle

salâttan mecazdır. Gecenin ba'zı cüz'ü de akşam ve yatsu demek olur.

﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾ Hem de ona uzun gece yâhud geceleyin uzun uzadıya tesbih et -

bunda da Sûrei Müzzemmilde geçtiği üzere Peygambere teheccüdün vücubuna tenbih olmakla beraber

rabının hukmü gelinceye ve onun Allaha tesbîh ve tenzîh ile müteyakkızâne ibadet ve hazırlık ile

geçirilmesi lüzumuna da işaret vardır. Bu işaretin dolayısıyla ümmete aid olacağı da unutulmamak lâzım

gelir. 27. ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ﴾ Çünkü onlar - ya'ni kâfirler ﴿يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾ ilh...

﴿يَوْمًا ثَقِيلًا﴾ - Bu ağır gün önlerindeki Kıyamettir. 28. ﴿وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ﴾ - esaret

maddesi olan esr, aslında sıkı bağlamak ma'nasına masdar olup bağlamak vasıtası olan kayd-ü bende de

itlak olunurki burada hılkat bendleri, bedenlerin mafsillerini bağlayan uruk-u a'sab ve adalât

Sh:»5515

gibi rabitalar ile tefsîr olunmuştur. Biz bu «şeddi esri» mealde kundaklarını bağlama ta'biriyle ifade etmeği

muafık bulduk ﴿وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ﴾ - burada tebdili emsâl mimin kesriyle

misilden, kendilerini ihlâk eder, yerlerine diğer misillerini halk ederiz ma'nasına, tebdili zevat ma'nasına

dahi olabilirse de sıfat ve kılık ma'nasına mimin fethiyle meselden olarak tebdili sıfat ma'nâsına olmak daha

muvafıktır. Netekim Sûrei vakıada «

عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ
﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ - bu âyet cebr-ü kader
zâhir idi 30.

mes'elesinde ma'rekei ârâ olmuş ise de bunda kullara da meşîyyet isbat edilmiş olduğunda ve maamafih

onun mutlak olmayıp meşîyyeti ilâhiyyeye tevafuk ile mukayyed bulunduğu şübheye mahal yoktur.

Binaenaleyh mes'uliyet, abde, hukûm Allah muzafıdır. Onun için kul mukadderatını keyfine göre çizemez,

meşîyyeti ilâhiyye dairesinde mes'uldür. Allah tealâ ise hiç mukayyed olmayarak dilediğini yapar, yol onun

ta'yin ettiği sevab ve ikab onun ahkâmıdır. O dilediğini yapar. Bundan dolayı 31.

﴿يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا
﴿الْأِيمَاءُ﴾ - diye biri rahmetine, biri azâbına giden iki yol göstermiştir. İşte insan gösterilen bu iki yolun

arasında mübtelâ olmak üzere yaratılmıştır. Kısmen bâlâda iyzah olunan bu va'd-ü va'id, gelecek Sûrelerde

de tahkik ve tafsıl olunacaktır.

